

Лирика у разредној настави

Лирска песма је сложена структура у коју се понире целокупним духовним бићем. Ученике треба суочавати са посебностима лирике, уводити их у разумевање њеног говора. У свет тих значења и односа улази се постепено. **Субјективност** је она дитинктивна компонента по којој се лирика битно разликује од прозе и драме. Унутрашњи свет лирског субјекта разоткрива се у посебним лирским формама, првенствено у **монологу**, који организује емоционално и мисаоно ткиво песникове визије света.

Лирика првенствено открива интимно биће ствараоца: љубав, радост, страхове, чежњу, неспокојство, тескобу, залете фантазије, немир. У исповедању песничког субјекта, читалац, у зависности од својих склоности и искуства, препознаје и продубљује сопствене интимне заокупљености и немире. На тај начин поруке се издижу изнад личног и задобијају универзално значење.

Садржајно ткиво лирске песме условљава **посебност њене структуре и изражајних средстава** којима је остварена. Извориште лирске песме је проживљавање лирског субјекта у одређеном тренутку. Песма је уметност тренутка у коме се сједињују песничково емоционално и мисаоно искуство. Зато се лирска песма изграђује као слика, емоционално интонирана, као музика песничког говора која изражава песников унутрашњи свет.

Музика и слика – два су битна елемента лирске структуре.

Посебност лирске поезије огледа се у другачијем звучању од прозног говора (мелодичност, музикалност), у **другачијој организацији језика, у згуснутости израза и његовој значењској слојевитости, у сликовитости, експресивности и сугестивности.**

Најкондензованији и најекспресивнији тип говора је језик лирске поезије.

Нивои интерпретације

Ниво интерпретације одређен је доживљајно-сазнајним могућностима ученика.

Ниво интерпретације подразумева степен развијености интерпретације, тј. Ниво доживљајних и сазнајних елемената који ће бити досегнут током интерпретације, заступљеност књижевних појмова, однос спонтаног, интуитивног и рационалног усвајања песничког дела.

Анализирајући књижевно дело (без обзира на род или врсту), морамо имати у виду основне карактеристике рода или врсте којој дело припада. Када је у питању лирско дело полази се од постулата да садржина и форма чине органско јединство, саживљеност у којој се садржина увек јавља као форма и форма као садржина. Форма која је средство вештине и технике, чини да песма одаје утисак вештачке творевине.

Ритам и интонација стварају музику и мелодику песме, посебну звучну магију рима, асонанци и алитерација. Схватити ритам као средство израза било би погрешно, јер је музичка хармонија стиха и речи у ствари мелодија идеје, у њој се изражава мисао. Ритам се рађа из унутрашње нужде, из идеје песме. Доживљај ствара и покреће ритам. Зато о речима, ритму, рими и песничкој слици није могуће говорити изван целине и изван контекста.

Сазнавање песме заснива се на мисаоним операцијама: анализи, синтези, упоређивању, уочавању односа међу појавама у песми, уопштавању, систематизацији, класификацији и сл. Субјективност је у сазнавању песничког текста врло значајна категорија. Током читања повезују се интелектуални и емоционални процеси, и обједињују социјална, естетска, морална осећања, замишљање, памћење и закључивање.

Песничка слика

Песничка слика се као књижевно-теоријски појам и структурни елемент укључује у интерпретацију лирске песме од трећег разреда. Ученици се подстичу да **запажају визуелне и аудитивне елементе песничке слике**, али се сама песничка слика, углавном, не интерпретира, тј. осмишљава, већ се само препознају њени елементи.

У четвртом разреду уочавају се тактилни (додир) и елементи мириса. То све пружа могућност да се песничка слика доживи као стваралачка транспозиција осећања и расположења, носилац порука и сазнања о свету. Лирска слика остварена је песничким средствима изражавања – језичким и стилским средствима. Ниво доживљаја употпуњује се емоционално-имагинативним реаговањем. Лирски песник у песничкој слици остварује свој доживљај света, своје емоције. Зато је потребно да ученици, поред звука и слике, продру и у емоционални садржај, да га проживе и замисле.

Песничка слика се анализира следећим редоследом – најпре се запажа емоционални слој, доживљај, чиме је остварен и како прималац реагује.

Етапе рада на песничкој слици:

1. песничка се слика прима чулно (оком, ухом);
2. песничка се слика замишља;
3. песничка се слика емоционално доживљава;
4. песничка се слика анализира;
5. песничка се слика враћа у контекст песме.

Слику нечега или некога увек прати емоционални доживљај песника (која осећања обузимају песника док гледа или посматра нешто, некога?) После тога уочавамо које речи, изрази сведоче о томе.

Песничка слика је део композицијске целине. Приликом анализе композиције посматра се однос слика, њихова организација и функција у конкретизацији песникових мисли и осећања. Без осећања и маште ни једна песничка слика не може бити доживљена и протумачена на прави начин и у целини.

Ритам

У току интерпретације потребно је посветити пажњу и ритму, као једном од најважнијих конститутивних елемената песме. Ритам је везан за тренутак настајања песме, па је и његова улога у грађењу доживљаја важна и наглашена.

Ритам се не посматра изоловано, већ у тесној вези са осталим елементима који изграђују свет песме: стихом, строфом, композицијом,

емоционалним слојем, звуковним слојем, значењем. У свести читаоца, доживљај се формира деловањем свих ових елемената у међусобној повезаности.

У првом и другом разреду основне школе ученици запажају брзи и спори ритам и емоције које се изражавају њиме: радосно и тужно.

У трећем и четвртном разреду ученици разликују промену брзог и спорог ритма и повезују је са променом расположења у песми. Приликом читања указује се на потребу поштовања паузе на крају строфе и стиха и употребу упитне и ускличне интонације.

У интерпретацију ритма креће се од доживљаја песме у целини, од основног расположења. Осећај за ритам развија се слушањем интерпретативног читања, дириговањем, ударањем оловком о клупу, плескањем рукама, тихим усмереним читањем, преношењем песничког текста у прозни, уочавањем темпа говора, интонације, јачине и тимбра.

Песнички језик

Интерпретативни процес заснива се на откривању скривених значења песничког језика. Још од првог разреда ученици уочавају разлике између прозног и песничког језика, тј. посебности организације, деловања и сугестивности песничког језика.

Значењем, емоционалношћу, сликовитошћу и музикалношћу, песнички језик побуђује осећај лепог. Захваљујући свему овоме песничка реч се намеће, буди пажњу, покреће асоцијације и мисли. Значење песничког језика је далеко веће и сложеније од значења свакодневног говора, па је задатак интерпретације да открије та значења. У песми, свака реч добија своје значење тек у у оквиру одређеног контекста и зато се ни једна реч не посматра као засебна значењска јединица. Уклопљеност речи у контекст, у семантичко окружење, битно је начело у организацији песничког текста. Пренесено значење је општи закон поетског текста.

Од првог разреда развија се осетљивост за емоционално деловање речи и њено пренесено значење, као и за звуковне вредности. Епитете, персонификације и поређења, ученици користе у свом изражавању, али се у тумачење песничког језика укључују касније. Гласовна понављања, дистрибуција гласова у тексту, гласовна структура стиха – чине звучне елементе песничког језика. Уочава се стилска употреба одређених граматичких облика у песми – именица, придева, глагола и др.

На семантичко-стилском нивоу остварује се интерпретација метафоре, а разумевање метафоре представља кључ за улажење у свет поезије.

Током интерпретације песничког језика потребно је запажати, издвајати и указивати ученицима на посебност његове лепоте, откривати његова значења, функције у песничком делу, односно конкретизације песникових доживљаја и сазнања, као и мотивисати ученике да изразе свој доживљај песничког језика.

Учитељ/ученик/поезија

Рецепцију поезије омогућава постојање естетске сензибилности тј. способности доживљавања – спремност и жељу читаоца да се подреди и препусти туђем доживљају и сазна и осети лиричност израза, органски и непосредно.

Учитељ поезије је посебна врста професионалног читаоца који поезију не чита само ради свог личног доживљаја и уживања већ је чита као педагог и методичар. Он према песми успоставља посебну врсту односа: педагошко – методичког, јер се припрема да у учионици, као посебном простору, организује и оствари сусрет песме са ученицима. Тај сусрет остварује се интерпретативним читањем које у себи сажима два доживљаја – искусног читаоца који је на искуству бројних сусрета са песмама изградио своју сензибилност и учитеља који у својим ученицима жели да подстакне жељу за слушањем и прихватањем лирског садржаја. Учитељ на часу не чита интерпретативно текст свог уживања ради, већ са циљем да у својим ученицима изазове утисак лепог и допадљивог. Он читање доживљава као свој дијалог са песмом, али у свести има и дијалог са својим ученицима о тој истој песми. Учитељ је на часу интерпретатор и тумач поезије.

За тумачење поезије потребно је више способности: језичка, комуниколошка, литерарна. Ове способности граде се током школовања и надограђују се, боље рећи уједињују се, у методичкој способности, односно способности методичког приступа која за свој циљ има оспособљавање ученика за самостално читање, тумачење и доживљавање лирских садржаја.

Први сусрет са поезијом у настави одвија се слушањем. Најмлађи ученици некада покретима тела прате слушање и показују свој доживљај ритма и мелодичности. Ипак, истраживања су показала да на буђење читалачких интересовања за поезију највише утиче **тема**. Основно тематско подручје поезије је свет осећања и мисли, људске субјективности, свет најличнијих осећаја. Суштина лирике садржана је у сазнавању себе у односу према осталом свету.

Природа је најчешћа тема поезије која се нуди најмлађим основцима. У настави поезије догађају се разни облици тривијализације песама које за тему имају природу. Поетски пејзаж, опис природе, доживљава се као свакодневна слика и искуство, чиме се искључује из медијума чији је саставни део, из ткива песме. Ученицима првог и другог разреда најинтересантније су песме које говоре о животињском свету, потом песме са мотивима из дечјег света, дечје игре посебно. Љубавна лирика постаје интересантна од 3. и 4. разреда, што све указује да ученици највеће интересовање показују према оним песмама које имају упориште у њиховом животном искуству.

Читалачка интересовања за лирску поезију условљена су тематско-мотивским садржајима. Прилагођеност теме интересовању и поетском сензибилитету ученика утиче на рецепцију лирске песме.

Читалац који оствари емоционални, интелектуални и фантазијски контакт са песмом остварује услове за њено запамћивање. Учење текста напамет није механичка већ стваралачка активност у којој се показује способност ученика да замишља, слуша и „прекодира“ писани текст у свој унутрашњи доживљај и оспољени израз, говор. Мелопеја је начин лирског изражавања у коме ученици певају, мелодијски изговарају стихове. Логопеја је карактеристична за одрасле.

Интерпретација песме усмерена је на освешћивање доживљаја и сазнавање садржине и форме. Изражајно читање произилази из интерпретације и нијансама говорног језика исказује доживљајне тачке које је читалац освестио. Говорење текста напамет је најдубљи облик комуникације којим се преноси сопствени доживљај и сазнање текста.

Разговором о тематско-мотивским чиниоцима текста и њиховом уклапању у целину лирске песме, читањем наглас стихова који изражавају звуке, замишљањем призора (падања кише, лишћа и сл.) и ослушкивањем шума, откривањем емотивних слојева и њиховим читањем одређеном бојом гласа, опонашањем звукова, њиховим градирањем, замишљањем боја оних мотива који су у стварности безбојни, разврставањем речи по лексичко-семантичком критеријуму, повезивањем речи преко њиховог значења, ученици се припремају за рецитовање, односно запамћивање садржаја песме. Као успешни поступци запамћивања примењују се: записивање у целини и записивање изостављених речи.

Књижевно-теоријски појмови у настави лирике:

- 1.разред – лирика (песма, стих и строфа, основно осећање – на нивоу препознавања);
- 2.разред – лирика (песма, осећања, стих, строфа – на нивоу препознавања и именовања);
- 3.разред – лирика (ритам, наглашени и ненаглашени слогови; рима; песничка слика као саставни чинилац композиције лирске песме; поређење – препознавање стилског средства; породичне народне лирске песме, шаљива песма, родољубива песма – основа обележја);
- 4.разред – усвајањем књижевних појмова ученици се упућују у књижевно-теоријску анализу текста. У оквиру лирике ученици усвајају следеће појмове: основни мотив и споредни мотиви; визуелни и аудитивни елементи у песничкој слици; песничка слика као чинилац композиције лирске песме; дужина стиха према броју слогова – препознавање; функција понављања у стиху, строфи, песми; персонификација као стилско средство; сликовитост као обележје песничког језика. Обичајне народне лирске песме – основна обележја. Лирска песма – основна обележја.